

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

Habilitační práce

Oponent

**Pracoviště oponenta,
instituce**

Dr. rer. pol. Mgr. Michaela Kováčová

Stellung der Filmarbeit im DaF-Unterricht in der
Sekundarstufe II in der Slowakei

Doc. PhDr. Martin Lachout, Ph.D.

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická
fakulta, katedra germanistiky

[Text posudku]¹

Aktuálnost tématu

Předložená habilitační práce dr. Kováčové zpracovává v České republice a evidentně i ve Slovenské republice nepříliš zkoumané téma postavení filmu ve výuce cizích jazyků na konkrétním příkladu jazyka německého. I když téma zařazení AV médií do výuky není zcela nové, jeho kořeny můžeme nalézt již v padesátých letech minulého století, je předložená habilitační práce díky svému záběru minimálně v české didaktice cizích jazyků práce inovativní.

Přístup k řešení a zasazení problematiky do odborného (vč. mezinárodního) kontextu

Práce o celkovém rozsahu 312 stran včetně seznamu literatury, použitých obrázků, tabulek a zkratk, avšak zcela bez příloh, se skládá z celkem 5 kapitol, tři čistě teoretických (kap. 1-3), jedné teoreticko-praktické (kap. 4) a jedné empirické (kap. 5).

V úvodní části autorka na straně 9 tematizuje cíl své práce: „Die vorliegende Arbeit setzt sich zum Ziel, das Potenzial des Spielfilms und im breiten Sinne der AV-Medien für den Fremdsprachenunterricht (FSU) und die Rahmenbedingungen für ihre Anwendung im Fach Deutsch als Fremdsprache (DaF) in der Slowakei zu erforschen, indem ministeriale Vorgaben, Lehrwerke, Ansichten und Praktiken von Lehrenden und Reaktionen von Lernenden untersucht werden und die slowakische Realität teilweise auch im internationalen Kontext kritisch reflektiert wird.“

V souladu s cílem jsou řazeny i jednotlivé kapitoly práce, které na sebe plynule navazují. V první kapitole nazvané „Film – Grundlagen“ habilitantka seznamuje čtenáře na 40 stranách s tím, co je film jako specifický druh umění (první subkapitola), co je to filmový jazyk, střih a zvuk ve filmu a s přístupy z teorie filmu (druhá subkapitola), co je to narace ve filmu, co filmová dramaturgie, perspektivy líčení děje, čas ve filmu a postavy (třetí subkapitola), co znamená filmová produkce (pátá subkapitola) a co recepce filmu (šestá kapitola). V celé této kapitole se jedná o kompilaci odborných pramenů několika autorů, některé pasáže dané kapitoly jsou však

¹ V textu posudku se lze zaměřit například na tyto oblasti: aktuálnost tématu, přístup k řešení, použitá metodologie, kvalita a správnost dosažených výsledků, původnost dosažených výsledků, uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a další bádání, uplatnitelnost výsledků v praxi, formální úprava a jazyková úroveň práce, připomínky k habilitační práci uchazeče.

příliš rozvláčné, místy zbytečně detailní, některé opakují známá fakta, jako např. jaká je role režiséra a dalších filmových profesí. Osobně se domnívám, že by se tato kapitola hodila spíše do práce předkládané v oboru filmová věda než didaktika cizích jazyků.

Druhá teoretická kapitola s názvem „Der Weg des Films in den Unterricht“ s rozsahem 17 stran je tvořena dvěma subkapitolami (Grundbegriffe der Medien- und Filmpädagogik a Zur Geschichte der pädagogischen Auseinandersetzung mit dem Film). V první z nich autorka čistě teoreticky pojednává o základních termínech pedagogiky médií a filmu, jako např. Medium, Medienerziehung, Medien- bzw. Filmbildung atd. V druhé subkapitole pak zaměřuje svou pozornost na integraci práce s filmem do výuky. Na posledních 7 stranách kapitoly popisuje integraci mediální výchovy především do vzdělávacích dokumentů Slovenské republiky.

V kapitole třetí nazvané „Potenzial von Spielfilmen im FSU unter besonderer Berücksichtigung von DaF“ dr. Kováčová tematizuje podporu kompetencí v cizím jazyce, nejprve Hör-Seh-Verstehen, Leseverstehen, následně Grammatik a Wortschatz, Sprechen a Schreiben.

Tato část kapitoly na mne působí poněkud chaoticky. Autorka se nejprve věnuje dvěma řečovým dovednostem, následně dvěma jazykovým prostředkům, a nakonec opět dvěma řečovým dovednostem. Navíc mnohé z těchto subkapitol jsou pojednány velmi povrchně (mnohdy na necelé jedné stránce). Domnívám se, že právě tyto kapitoly by měly být pojednány podstatně detailněji. Srovnáme-li totiž například rozsah filmově-teoretických kapitol v úvodu práce, které s didaktikou cizích jazyků přímo nesouvisí s kapitolami lingvodidakticky zaměřenými, kterými jsou právě v práci ve zkratce popsány jazykové prostředky a řečové dovednosti, pak je na první pohled patrné, že se jedná o značnou disproporci. S ohledem na obor habilitačního řízení dr. Kováčové bych očekával, že kupříkladu kapitola pojednávající o gramatice bude ve vztahu k práci s AV médií ve výuce NJ na středních školách pojednána více do hloubky s uvedením řady konkrétních příkladů (nikoli jen jakoby namátkově některé oblasti gramatiky, např. deklinace adjektiv, imperativ nebo kauzální věty). Totéž se týká i kapitoly zasvěcené slovní zásobě. Čtenář se zde sice dozví, že pomocí filmu (díky vizuálnímu i auditivnímu vnímání) mohou žáci snáze odhadnout význam slova, že paraverbální a nonverbální prvky řeči, použití barev nebo hudby napomáhají k odhadu diaevaluativních rysů slova (spojení diaevaluative Markierung však není v celé práci nikde objasněno), ale konkrétní příklady profitu práce s filmem pro rozvoj a práci se slovní zásobou čtenář nenajde. Autorka dále uvádí, že speciálně vybrané filmy mohou napomoci při výuce odborně zaměřené slovní zásoby, jako příklad uvádí právnícký jazyk, kde se odvolává na studii od Forchini (2018), nikde v práci se ale pořádně nedozvíme, o jakou studii se jednalo. Na rozdíl od autorky nesdílím názor, že by se žáci učící se němčinu jako jeden ze všeobecně vzdělávacích předmětů, měli v hodinách seznamovat s odborným jazykem. Práce s takto specifickým jazykem totiž vyžaduje kompetence, jimiž žáci všeobecně vzdělávacích středních škol na úrovni B1 (maturitní úroveň z druhého cizího jazyka v ČR, ale i na Slovensku) nemohou disponovat. O odstavec níže habilitantka pojednává o zprostředkování tzv. lakun, ovšem opět jen na povrchní úrovni, bez konkrétních příkladů.

Za poněkud diskutabilní považuji autorčino tvrzení ze strany 80: „Die emotionale Beteiligung und das Miterleben des Filmgeschehens erhöht die Chance, dass sich die Lexik besser einprägt als in affektiv neutralen Texten.“ Jedná se o autorčin dojem nebo je toto její tvrzení empiricky ověřené? Pak se tážím, proč zdroj a výsledky výzkumu v práci absentují? Prosím o odpověď při obhajobě.

Podobné výtky mám i k následujícím podkapitolám „Sprechen“ a „Schreiben“. Nejsem si totiž jist, že návrhy úloh, které autorka popisuje, odpovídají maturitní úrovni B1 dle SERRJ, která je standardním maturitním výstupem druhého cizího jazyka ve slovenských středních školách.

Následují podkapitoly „Förderung der interkulturellen Kompetenzen“ a „Forderung der medialen Kompetenz/Filmkompetenz“. Také zde považuji některé habilitantčiny návrhy jako je například vlastní produkce filmů ze strany žáků, tedy jejich natáčení v rámci školního vyučování, byť i třeba v rámci projektového týdne, opatrování filmů titulky nebo komentáři za velmi iluzorní. K tomuto názoru mě vede má vlastní zkušenost středoškolského učitele, kdy jsem neměl ani já ani mí kolegové za a) dost času na vlastní probrání předepsané látky, zejména pak v maturitních ročnících, natož abychom s žáky stíhali natáčet film či vytvářet titulky, za b) i kdybychom na filmové práce čas měli, chybělo by nám technické vybavení, kterými školy obvykle nedisponují. Této problematice se dotknu později v závěrečném hodnocení habilitační práce.

Poslední subkapitolu této části posuzované práce autorka nazvala „Förderung der Motivation zum fremdsprachigen und interkulturellen Lernen“. V ní však dr. Kováčová prezentuje pouze myšlenky z několika cizích studií, postrádám v ní autorčinu vlastní invenci k problematice podpory motivace při výuce cizím jazykům se zvláštním zřetelem k práci s AV médií.

V kapitole číslo 4 s názvem „Filmarbeit“ habilitantka nejprve vyjmenovává kritéria pro výběr vhodných filmů, v souladu se stanovenými maturitními tématy nabízí pro jednotlivá témata vhodné filmy, avšak až od úrovně B1 výše. Mnohé z navržených filmů jsou ovšem pro úroveň B1 zcela nepoužitelné. Za diskutabilní opět považuji podkapitolu 4.2 „Möglichkeit der Filmpräsentation“, a to z již výše uvedených důvodů časové náročnosti ve výuce nebo z důvodu kognitivní náročnosti, která je kladena na žáky při sledování filmu v cizím jazyce (např. nepřetržité sledování filmu v délce 40 minut v případě tzv. blokové prezentace nebo rozdělení filmu do deseti autorkou navrhovaných sekvencí po až deset vyučovacích hodin či autonomní sledování filmu, kdy mají žáci zhlédnout doma za domácí úkol atd.). Celá tato subkapitola jsou de facto parafráze myšlenek tří autorů (Thaler, Solte a Burger), bohužel bez vlastního habilitantčina pohledu na věc. Za stejně teoretickou a s reálnou vyučovací praxí nekorespondující považuji také kapitolu 4.2.2 „Gebrauch von Untertiteln“. Ani zde si nedokáží představit, že by bylo v praxi reálné pracovat s titulky tak, jak popisuje s oporou o odbornou literaturu dr. Kováčová.

Za výrazně zdařilejší považuji kapitoly 4.3 až 4.5, v nichž autorka představuje jednotlivé fáze práce s filmem před jeho zhlédnutím, během něho a po zhlédnutí. V rámci jednotlivých fází habilitantka představuje celkem 16 zajímavých a motivačních příkladů didaktizace k vybraným filmům a aktivity k nim, které zároveň komentuje. Co však pro mne není zcela transparentní je, pro kterou jazykovou úroveň jsou jednotlivé úlohy přesně určeny. Obtížnost jejich jazyka je totiž často přesahuje úroveň B1, např. Bsp. 6, Bsp. 8, Bsp. 15 a další.

Použitá metodologie

V páté kapitole následuje habilitantčin vlastní výzkum k postavení filmu ve výuce na sekundárním stupni II ve slovenských školách. Autorka v jejím úvodu formuluje několik sad výzkumných otázek (VO), prvních pět ke vzdělávacím standardům, druhých pět k výukovým materiálům pro výuku NJ, následujících deset k práci s filmem ve výuce cizího jazyka z perspektivy učitelů a dvě z perspektivy žáků. V další části habilitantka popisuje design svého výzkumu, přičemž pro svou práci volí kvalitativně-kvantitativní výzkum, pro zodpovězení VO navíc design pre a post testu bez začlenění kontrolní skupiny. Na straně 158 až 160 autorka dále formuluje ještě dalších 11 hypotéz majících přímý vztah k vyučujícím. Na všechny VO adekvátně odpovídá v dalších oddílech práce, hypotézy verifikuje, případně falzifikuje.

Počínaje stranou 166 habilitantka prezentuje konkrétní výsledky svého výzkumu a odpovědi na položené VO, nejprve otázky ke vzdělávacím standardům, dále k učebnicím používaným pro výuku NJ ve slovenských středních školách. Zde autorka zkoumala tři publikace, a to učebnici Direkt, Deutsch.com a Ideen, které jsou všechny určeny pro věkovou skupinu středoškoláků a sledují dle autorky progresi od A1 do B1 dle SERRJ. Prezentace výsledků stanovených u jednotlivých učebnic mi ale bohužel připadá opět značně netransparentní,

z grafů č. 3 až 5 má například vyplynout, kolik gramatických cvičení, kolik cvičení ke slovní zásobě atd. se vztahem k AV mediím je obsaženo na jednotlivých jazykových úrovních. Habilitantka však tyto své závěry nedokládá ani jedním jediným konkrétním příkladem k jednotlivým jazykovým prostředkům nebo ostatním sledovaným veličinám. Stejně tak obestřena rouškou tajemství je i typologie cvičení. Toto vše bylo bývalo mohlo být uvedeno například v příloze. Autorka sice uvádí některé příklady jako například konjugaci verba gehen ve spojení ins Kino gehen, dále ale např. pravopis substantiv, konjugaci modálních sloves, časové údaje atd. atd. bez jakékoli evidentní souvislosti s tematikou médií. Kromě toho pro mě není u daných učebnic a v nich obsažených jevů zcela čitelné, do jaké míry se jedná o záměrné byť latentní začlenění tématu mediální výchovy do koncepce učebnice (např. právě u spojení ins Kino, aufs Konzert...gehen) a do jaké míry jde o dílo náhody. To by byla patrně vhodná otázka pro samotné autory učebnic, neboť asi jen oni znají na tuto otázku správnou odpověď. Ostatně pro to tak trochu svědčí i autorčino tvrzení ze strany 209 „Vergleicht man die vorhandene Aufgabentypologie mit den aus der Filmdidaktik bekannten Verfahren, fällt auf, dass nur wenige Aufgaben die Spezifika der AV-Medien unter die Lupe nehmen und dass produktive, filmbezogene kreative Aufgaben (s. 4.5) in den Lehrwerken kaum vorhanden sind.“ Stejně tak zavádějící může být dle mého názoru srovnávání počtu cvičení k dané problematice v pracovním sešitu k učebnici Ideen, jehož je habilitantka spoluautorkou a má tedy k začlenění mediální výchovy do výuky NJ bližší vztah, než jaký mají ostatní autoři. Značně vágní jsou habilitantčina tvrzení typu: „Unter den trainierten Teilkomponenten des FSU dominieren das Lesen, Grammatik und Wortschatz, deutlich weniger werden produktive Fertigkeiten behandelt.“, na straně 208 nebo „Da Lesetexte, in einer geringeren Anzahl auch Hörtexte, ggf. HSV-Texte, einen erheblichen Teil der Analyseeinheiten bilden [...]“ na straně 209 a mnohá jiná. Žádné z nich totiž není podloženo relevantními daty. Co si tedy představit pod „dominantními dílčími komponentami“ a pod „výrazně menšími produktivním řečovými dovednostmi“. Nebylo by pro celkové vyznění transparentnější alespoň elementární vyjádření pomocí procent? Vždyť v kapitole věnované metodologii výzkumu habilitantka uváděla, že se bude jednat mj. i o kvantitativní výzkum. Jediným kvantitativním ukazatelem s nízkou výpovědní hodnotou jsou grafy k vybraným učebnicím.

V kapitole 5.3.3 představuje autorka výsledky dotazníkového šetření mezi celkem 109 učiteli z gymnázií (70 %) a středních odborných škol (30 %).

Při prezentaci výsledků v této kapitole habilitantka uvádí různé údaje v procentech, hovoří o šestistupňové škále apod., na níž probandi odpovídali, nikde však nenajdeme žádná přesná data, z nichž autorka vycházela a která by procentuální údaje potvrzovaly. Paradoxně ale nenajdeme v celé práci ani samotné znění dotazníku, na jehož otázky měli respondenti odpovídat. Tuto skutečnost považuji za hrubou metodologickou chybu, které by se měl vyvarovat již student bakalářského studijního programu. Na straně 212 autorka sice prezentuje výsledky na otázku frekvence aplikace AV materiálu ve výuce pomocí sloupcového grafu, čtenář se zde například dozví, že 25,7 % respondentů využívá AV materiálu zřídka, 21,1 % spíše zřídka, 28,4 % někdy atd. Co se ale skrývá pod výrazy zřídka, spíše zřídka nebo někdy si může čtenář pouze domyslet. Pod grafem autorka konstatuje, že jí stanovené výsledky korelují s výsledky z výzkumů Krossové (2020) nebo AlMurshidiové (2020). O co ale v jejich výzkumech vlastně šlo, můžeme rovněž pouze hádat. Takových lapsů je v této kapitole více. Uváděné výsledky tak na mě z těchto důvodů nepůsobí zcela věrohodně.

Kapitola 5.3.4 prezentuje výsledky šetření mezi žáky gymnázií s dosaženou jazykovou úrovní A2-B1 (A skupina 15-16letých žáků), s úrovní B2 (B skupina 16-17letých žáků) a na úrovni B2-C1 (C skupina 17-18letých žáků). První skupina pracovala s filmem *Das fliegende Klassenzimmer*, druhá skupina s filmem *Die Welle* a třetí pak s filmem *Almanya – Willkommen in Deutschland*. Práci s těmito filmy věnovali žáci 5 až 6 vyučovacími hodinami. Habilitantka v této kapitole podrobně popisuje postup práce s daným filmem i vlastní průběh výzkumu.

Ve výsledcích autorka konstatuje, že byl u skupin žáků skupiny A a B pozorován pozitivní posun ve srovnání s pre testy, které byly žákům zadány před vlastním výzkumem. Znění

jednotlivých pre testů, ale i post testů však v práci rovněž nenacházím. Totéž platí i pro tvrzení ze strany 256 „Weitere qualitative Daten, die aus der Analyse von Bildbeschreibungen im Prä- und Posttest stammen, zeugen auch von der Steigerung der Filmkompetenz und der allgemeinen Sprachfähigkeit.“

Celý výzkum prováděný na žácích je založen na jejich vlastních výpovědích, které habilitantka zaznamenávala v rámci interview, resp. diskuze s nimi. Protože se jedná o subjektivní hodnocení žáků sebe sama, táži se, do jaké míry jsou tvrzení typu jako například, že došlo k rozšíření rozsahu slovní zásoby, ke zlepšení mluveného projevu atd. validní?

Kvalita, správnost a původnost dosažených výsledků

Výzkum habilitantky Michaely Kováčové je originální, prezentuje autorčina původní data i autorčiny myšlenky. Výhrady mám však ke kvalitě a způsobu zpracování, jakož i k vyhodnocení získaných dat (viz text výše). Teoretické přístupy jsou vhodně propojeny s empirickou částí práce.

Uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a další bádání, uplatnitelnost výsledků v praxi

Vzhledem ke skutečnosti, že habilitantka prováděla svůj výzkum mezi žáky s jazykovou úrovní B1 až C1 dle SEERJ, a to povětšinou ve vybraných bilingvních gymnáziích, kladu si na tomto místě otázku, jaká je uplatnitelnost provedeného výzkumu pro výuku němčiny v běžných slovenských středních školách. Standardní výstupní úroveň pro druhý cizí jazyk, k němuž němčina ve slovenských středních školách většinou patří, je totiž, jak již zaznělo, dle mně dostupných informací a dle Vzdělávacích standardů z německého jazyka, které jako zdroj uvádí sama autorka, na úrovni B1 dle SERRJ.

Autorkou stanovené výsledky tak popisují realitu úzce specifické skupiny žáků a nejsou dle mého soudu aplikovatelné na daleko širší skupinu slovenských maturantů, kteří skládají svou zkoušku z dospělosti v případě němčiny na výrazně nižší úrovni. Obtížně uchopitelná pro ně bude tedy práce jak s navrhovanými filmy, tak i s jejich navrženými didaktizacemi.

Formální úprava a jazyková úroveň práce

Jazyková úroveň práce je vynikající, přesto lze na některých místech nalézt gramatické či ortografické chyby (s. 160 chybějící partikule *zu*, chybná syntax vedlejší věty na s. 164, absentující subjekt na straně 239 a další). Tyto chyby však považuji za chyby z nepozornosti nebo za překlepy. Před vydáním tiskem proto doporučuji důkladnou jazykovou korekturu.

Za výtku ovšem stojí chybné uvádění citací a parafrází, které nejsou v souladu s českou citační normou ISO 690:2011 (práce je podávána na české univerzitě). U mnohých citátů i parafrází chybí stránky, kde lze danou myšlenku dohledat, např. u citátů na s. 97, 155, 235 ale i dále.

Nerozumím uvádění některých údajů v textu, např. na straně 171 v tabulce č. 5 opakovaně uvedené *identifizieren*, *beschreiben*, *bestätigen*, *ablehnen*, *korrigieren*, na straně 170 následující uvádění stran B2, s 6-7/6-7, totéž na straně 173 S. 37-38/37-38 S. 43-44/43-44, dále nerozumím otázníkům v poznámce pod čarou číslo 191 aj.

Autorka se dopouští rovněž některých terminologických omylů, jako např. na straně 182 hovoří o Deklination (sic!) des Verbs „sein“, na několika místech mezi sebou zaměňuje termíny Aufgabe a Übung, směšuje jazykové prostředky a řečové dovednosti, mj. např. na straně 208 atd.

Má-li habilitantka v úmyslu vydat tuto práci knižně, doporučuji odstranit všechny v tomto posudku zmiňované nedostatky.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

1. Proč jste do svého výzkumu zahrnula také učitele německého jazyka ze středních odborných škol?
2. Proč jste pak tedy do výzkumu nezahrnula také žáky tohoto typu škol.
3. Jak byla zajištěna objektivita, reliabilita a validita celého výzkumu?
4. Jaké je dle Vašeho názoru uplatnění Vámi stanovených výsledků v reálné pedagogické praxi?

Závěr

Habilitační práce Dr. rer. pol. Mgr. Michaely Kováčové *Stellung der Filmarbeit im DaF-Unterricht in der Sekundarstufe II in der Slowakei* ještě **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Didaktika cizího jazyka.

V Praze dne 9. října 2022

Doc. PhDr. Martin Lachout, Ph.D.